Date noi privind aspectul cultural Chitila-Fermă de la începutul primei epoci a fierului

dr. *VASILE BORONEANȚ*

În partea de nord a perimetrului Bucureștilor, pe malul drept al rîului Colentina, în raza comunei suburbane Chitila, Muzeul de istorie și artă al municipiului București a efectuat, între anii 1982—1984, săpături arheologice de salvare.

Prin cercetările de teren și prin săpăturile întreprinse s-au identificat dovezi de locuire începînd din paleoliticul superior de sfîrșit pînă în secolul al XVIII-lea[1].

Descoperirile privind hallstattul timpuriu, de care ne ocupăm, se află la N—E de fostul tell neolitic, cercetat în paralel, chiar pe malul înalt și pe panta sa sudică coborînd pînă la firul apei.

Locuirea a fost identificată datorită lucrărilor de reglare și amenajare a Colentinei în vederea transformării cursului său din acest sector într-o zonă de agrement.

Cu acest prilej buldozerele care amenajau un drum de acces în lungul malului au scos în evidență materiale arheologice și colțul unui cuptor.

Pentru obținerea unor observații stratigrafice, recuperarea materialului arheologic și stabilirea condițiilor de locuire s-au practicat, în anii 1983—1984, două secțiuni și două casete perpendiculare pe malul Colentinei. Pentru a lucra în condițiile cele mai potrivite s-a adoptat metoda săpăturii în trepte. Pămîntul rezultat a fost depus pe malul apei și în parte lateral (*(Pl. I)*.

S-au identificat două nivele de locuire. Nivelul superior a fost cercetat în 1983, iar cel inferior în 1984. Între cele două nivele nu s-a putut stabili nici o diferență substanțială în ce privește materialele arheologice. Deosebiri cu siguranță că sînt, dar puținătatea materialului din nivelul inferior ne împiedică să le putem observa. Acest fapt ne îndeamnă să opinăm pentru reluarea săpăturilor.

S-au dezvelit în total două locuințe, fiecare avînd în apropiere cîte o groapă de provizii. Ambele locuințe aveau formă ovală cu diametrul maxim de 5 m. În partea mai înaltă (dinspre mal) se afla cuptorul care stătea mai sus cu aproximativ 25 cm decît fundul locuinței[2].

În locuința din nivelul inferior nu s-a păstrat cuptorul, dar i s-a putut determina conturul. Locuința din nivelul superior a fost construită la baza pantei, O parte din pămîntul rezultat din săparea ei, amestecat cu materiale arheologice, a fost utilizat la acoperirea gropii locuinței din nivelul inferior. Jumătatea de N a locuinței se afla pe nivelul de călcare de epocă, iar partea din sud era adîncită în mal. Era orientată N—S. Intrarea era probabil în partea dinspre apă.

Locuința din nivelul I avea un singur cuptor și credem că a avut o durată scurtă de funcționare. În locuința din nivelul superior a fost observat un cuptor care a fost refăcut de trei ori, aproximativ pe același loc. Cel din ultima etapă

https://biblioteca-digitala.ro

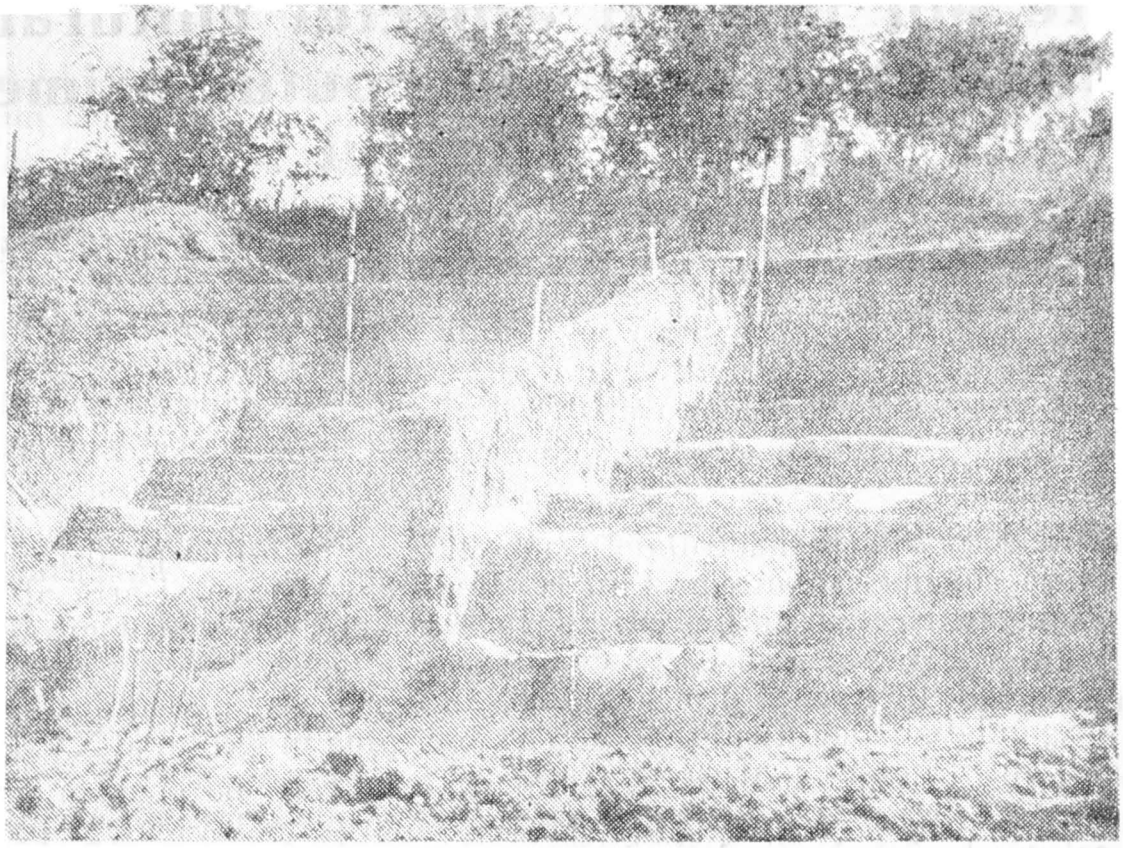

Planșa I. Vedere generală asupra săpăturii datînd de la începutul primei epoci a fierului de la Chitila-Fermă.

s-a păstrat destul de bine, astfel că asupra construcției sale s-au putut face importante observații. A fost parțial scobit în mal. Partea din față și o parte din cupolă au fost făcute pe un schelet din crăci de copaci (negativul lor s-a păstrat), iar pe dinăuntru a fost lutuit.

În caseta II din 1984 a fost dezvelită, parțial, o a treia locuință săpată tot în mal, puțin mai sus decît celelalte două. În partea sa de vest se afla groapa de bucate. Locuința pare mai mică decît primele două.

Înainte de așezarea locuitorilor epocii, în această parte a malului a funcționat o lutărie din care oamenii din epoca bronzului, culturile Glina și Tei, au scos pămînt pentru nevoile gospodărești. Dezvelindu-se asemenea gropi s-au găsit pe fundul lor fragmente ceramice. Locuirile acestea erau sus, pe terasă. În caseta II, de altfel, am dezvelit parțial o locuință de tip Tei III.

Din stratul de cultură, din locuințe, din gropile de bucate dezvelite, din cuptoare s-a recoltat un foarte bogat material arheologic constînd din unelte de os, silex, metal, dar mai ales ceramică.

Piesele de metal sînt importante deoarece rămîn cele mai vechi cunoscute pînă acum pe teritoriul bucureștean, din prima epocă a fierului. Ele sînt făcute din bronz. În 1983 s-a găsit o parte dintr-o foiță de bronz. Nu știm dacă era un fragment dintr-o anume piesă sau dacă a fost adusă spre a se face din ea ceva[3].

În anul 1984 am descoperit patru piese pe care le vom prezenta în continuare, punerea lor în circulație constituind principalul țel al acestei lucrări. Ele sînt:

1. O piesă de aspect semilunar care, ca formă, se apropie de o seceră miniaturală. Pe latura curbă exterioară prezintă o îndoitură (o tivitură). Lungimea piesei este de 7,5 cm, iar lățimea maximă de 1,3 cm. Este posibil să fie un rest de la decuparea unei piese sau o piesă neisprăvită *(Pl. IV, 3)*.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Un cuțit cu mîner. Are lungimea de 9,4 cm, din care 2,6 cm este reprezentat de mîner, mic în comparație cu restul piesei. Acesta este mai gros în zona de trecere de la lamă la mînerul propriu-zis *(Pl. IV, 1)*.

3. Ac de cusut. Este făcut dintr-o sîrmă de bronz lucrată cu mare grijă. Are lungimea de 10,5 cm. Gaura pentru ață s-a spart la scoaterea din pămînt. Este ușor curb *(Pl. IV, 4)*.

4. Sulă cu vîrful puțin îndoit din vechime. Partea care se introduce în mîner are profil pătratic, iar partea activă, profil circular. Are lungimea de 13,6 cm și grosimea de 0,5 cm *(Pl. IV, 2)*.

Menționăm că pe cîteva fragmente de vase mici cu pereții groși se păstrează picături de bronz topit, fapt ce ne îndreptățește să credem că în așezare era un meșter care se ocupa cu reducerea minereului de cupru sau cu transformarea bronzului brut în unelte. *Aceste piese sînt cele mai vechi cunoscute pînă acum din prima epocă a fierului, în Cîmpia Română*. Fără nici o îndoială, ele continuă tradiția epocii bronzului, cunoscut fiind faptul că obiectele din bronz sînt mai numeroase în hallstattul timpuriu decît chiar în epoca bronzului[4].

Încadrarea culturală a acestor piese este asigurată de bogatul material ceramic descoperit în special în nivelul II. Majoritatea sa aparține categoriei comune, dar sînt și materiale aparținînd unei categorii de bună sau foarte bună calitate.

Ceramica comună este făcută dintr-o pastă uneori foarte sumar frămîntată, avînd în compoziție pietricele și nisip de mărime mijlocie sau chiar pietricele pisate. Are culoarea cărămiziu deschis și/sau cenușiu negru. Uneori este arsă secundar. Ca forme întîlnim: castroane, vase bitronconice de toate dimensiunile, vase cu bombare prelungă, căni și căniițe, vase de provizii etc. Unele căni au torți supraînălțate și sînt neornamentate sau cu decor în brîuri și butoni, cu impresiuni făcute cu spatula, cu o unealtă cu vîrful retezat și lat sau ascuțit, cu zgîrieturi sau incizii lineare mult adîncite. Butonii sînt în general circulari sau alungiți, uneori perforați pe orizontală.

Ceramica fină este făcută dintr-o argilă aleasă și frămîntată cu grijă. Reprezintă aproximativ 10% din masa ceramicii găsite. Este în toate cazurile bine sau foarte bine lustruită și are culoarea cărămiziu deschis, uneori chiar gălbuie, portocalie, brun portocalie, cenușiu deschisă, negricioasă sau neagră. Între forme se impun în primul rînd cănile și căniițele cu toarte supraînălțate *(Pl. II 3, 7; pl. III, 1, 2, 5, 6, 7)* cu profil în panglică sau triunghiular și circular. Unele dintre ele au toarte duble. Se întîlnesc frecvent căni foarte scunde cu căușul larg deschis, atît de larg deschis, încît se pune întrebarea la ce anume puteau fi folosite *(Pl. II, 6, 7; pl. III, 5—7)*. Altele au pereții înalți și arcuiți spre interior *(Pl. 3)*. Ele sînt ornamentale prin formă, culoare, lustru lucitor și toartele supraînălțate. Din săpăturile din anul 1983 se cunosc doar forme neornamentate, iar din cele din 1984, au ornamente ghirlandate incizate și lustruite realizate atît în interiorul, cît și în exteriorul vaselor. O caracteristică a cănilor de la Chitila-Fermă o constituie acel „umbo" din centrul fundului vaselor, *(Pl. II, 6, 7, pl. III, 6)*, realizat prin împingerea pastei crude din exteriorul spre interiorul vaselor. Numeroase sînt și castroanele cu pereții curbați spre interior. Se întîlnesc castroane de formă pătrată *(Pl. II, 4; pl. IV, 7)*, sau cu lobări și buza lată sau îngustă, împodobite cu motive ghirlandate de tipul celor realizate pe căni, cu înțepături și șiruri umplute cu vopsea albă *(Pl. II, 1)*. Ca și cănile, sînt foarte bine lustruite, bine arse, cu efect ornamental cromatic. Mai rare sînt fragmentele de vase aparținînd amforelor. Foarte frecvente sînt vasele tronconice cu buza lată, răsfrîntă în afară. Se întîlnește și vasul de tip solniță, cele două cupe fiind legate printr-o parte plană. Și acestea sînt bine arse și ornamentate prin lustru.

https://biblioteca-digitala.ro

Planșa II. Ceramică aparținînd aspectului cultural Chitila-Fermă. 6—7. Căni cu umbo pe centrul fundului; 4. Fragment de castron de formă pătrată.

https://biblioteca-digitala.ro

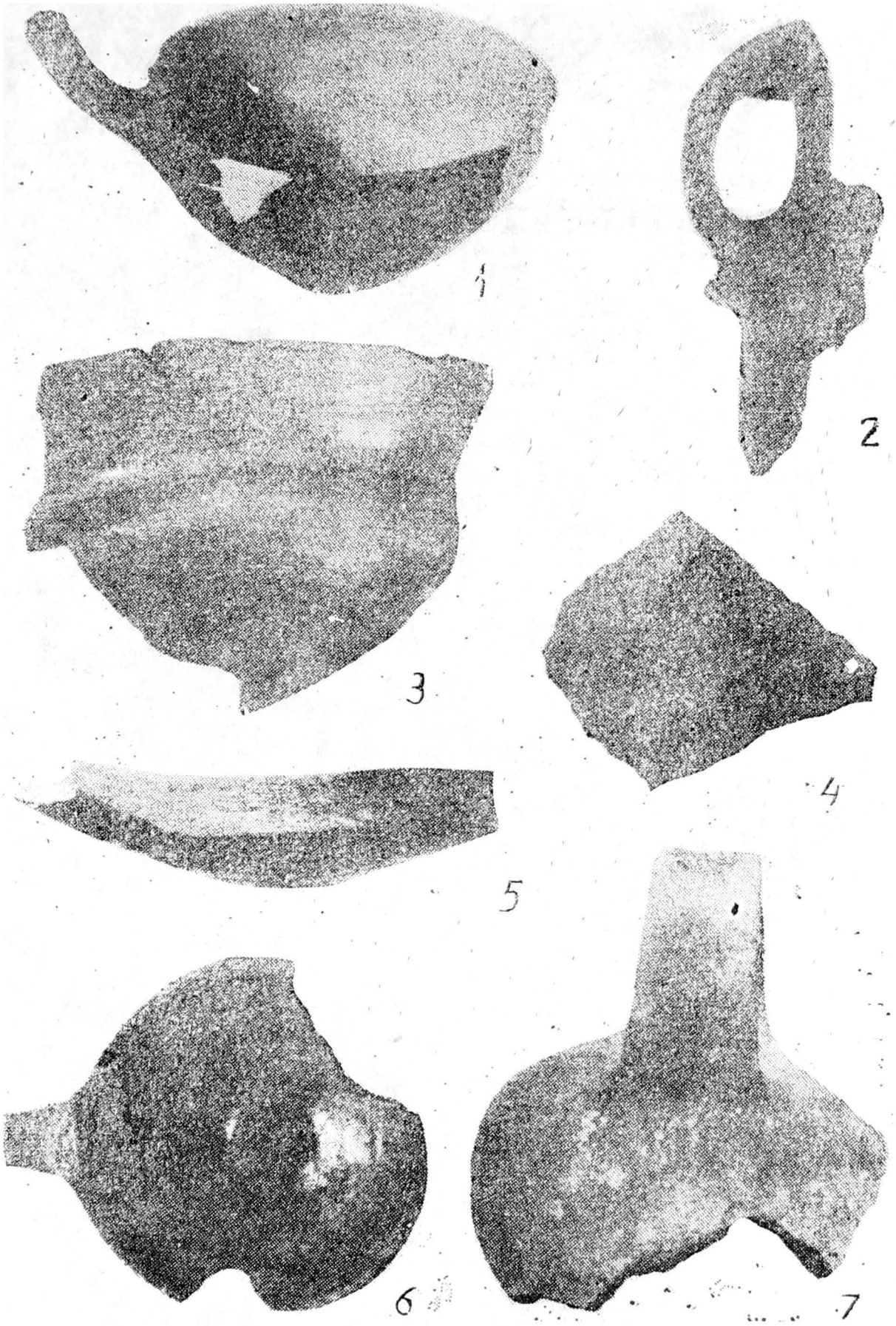

Planșa III. Ceramică de aspect Chitila-Fermă; 1—2, 5—7 căni cu torți supraînălțate, 3—4 fragmente de vase ornamentate cu motivul „în coaste" fig. 5—6. Căni scunde cu umbo pe fund.

https://biblioteca-digitala.ro

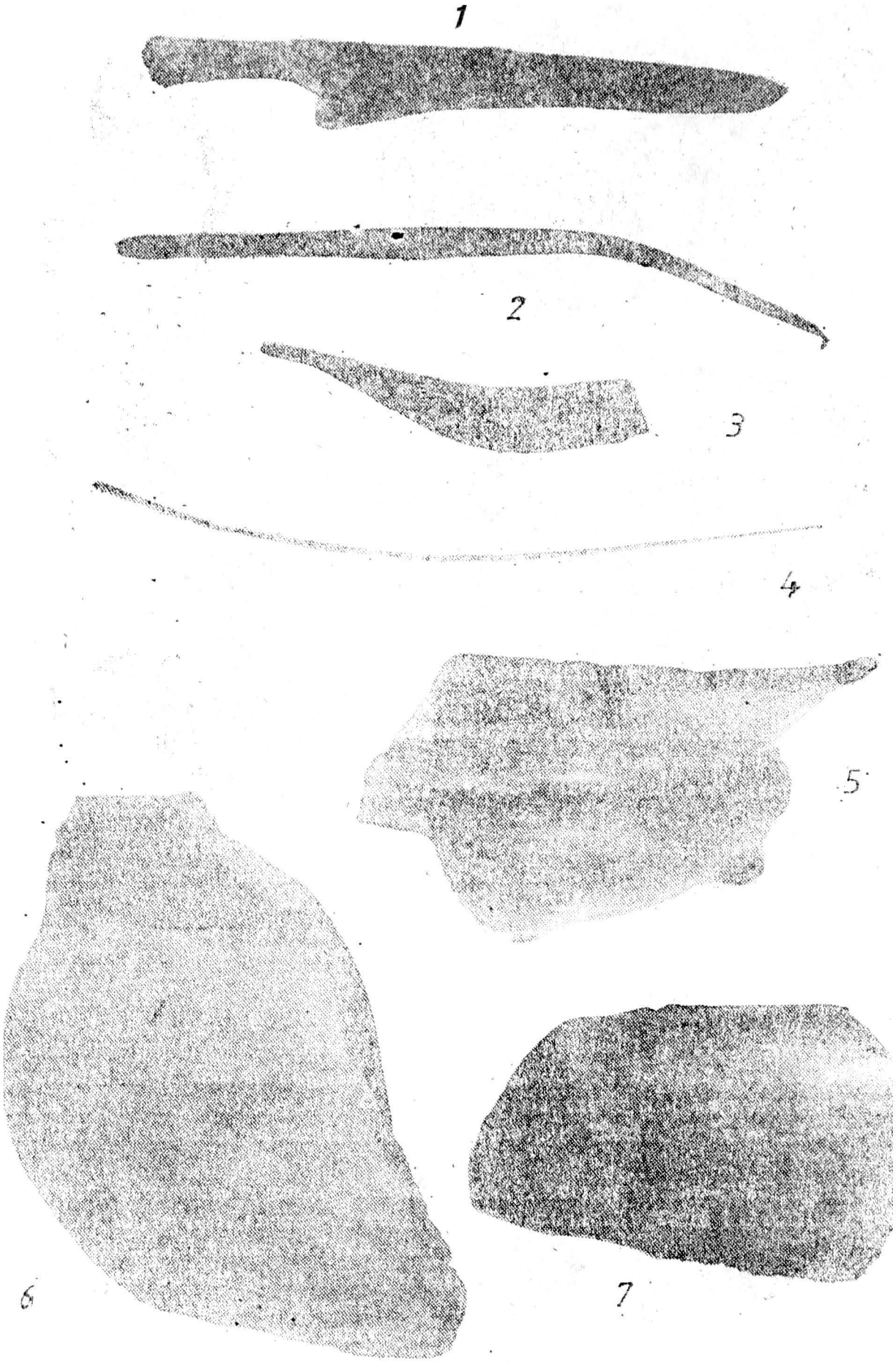

Planșa IV. Chitila-Fermă. 1—4. Piese din bronz; 1. Cuțit; 2. Sulă; 3. Piesă nedeterminabilă ca tip; 4. Ac de cusut; 5—7. Fragmente ceramice aparținînd aspectului cultural de tip Chitila-Fermă; 7. Fragment de vas de formă pătrată.

https://biblioteca-digitala.ro

Din categoria ceramicii fine, cele mai numeroase fragmente sînt cele ornamentate prin caneluri orizontale, înclinate sau înfășurate; segmentele de caneluri dispuse înclinat sau, mai rar, în plan vertical sau orizontal față de verticala vasului *(Pl. II, 1, 5; pl. III, 4)*. Canelura îmbracă și suprafața exterioară a toartelor vaselor (a cănilor în special) sau o înfășoară cînd are profilul circular. Pe ceramica din această categorie se întîlnesc și motive geometrice în tehnica împunsăturii succesive, redînd motive spiralate sau lineare umplute cu vopsea albă. Din săpăturile anului 1984 provin și fragmente ornamentate cu motive unghiulare incizate și lustruite, dispuse pe gîtul vaselor bitronconice, pe rotundul maxim al castroanelor ornamentate cu segmente de caneluri (coaste). Pe acest tip de vas apar și cerculețe (motive solare) legate prin linii din împunsături succesive dispuse în bandă, sau apucători de tip circular încadrate de o bandă din linii și motive unghiulare nelustruite. Pe buza vaselor bitronconice, în interior, apar benzi în rețea, iar în exterior, benzi din linii trasate neglijent, umplute cu o pastă albă.

Din lut ars mai menționăm cîteva fusaiole întregi, mărgele, o roată de cărucior de cult, un picior de statuetă greutate de la războiul de țesut sau plasă de prins pești[5].

După cum se vede din cele prezentate pînă acum, descoperirile de la Chitila-Fermă oferă o documentare bogată și inedită asupra începutului epocii fierului în centrul Cîmpiei Române, care o individualizează în cadrul descoperirilor de epocă.

Ceramica comună, luată în ansamblu, prin dominarea categoriei netezite sau cu un ornament asemănător cu un „calcio vechio" un fel de barbotină și motive striate, se apropie mult de fondul cultural al epocii bronzului local Tei, dar este caracteristică și altor culturi din arealul carpato-danubian: Wietemberg, Monteoru, Verbicioara[6].

Unele ornamente întîlnite pe vasele tronconice sau castroane, alcătuite din motive „în coaste" (segmente de caneluri sau brîuri lustruite) *(Pl. IV, 4)*, cele triunghiulare sau unghiulare, ca și caracteristicile pastei din care sînt făcute sînt frecvent întîlnite și în cadrul culturii Coslegeni din așezarea eponimă sau din așezările de la Ulmu sau Radovanu. Și toartele în formă de potcoavă aplicate ne sugerează aceeași filiație[7].

În cazul cănilor (ceștilor) și al unor castroane se observă o mare asemănare — excepție făcînd umboul de pe fund, care credem că vine din tradiția Tei[8], și buza lor adusă spre interior, — cu descoperirile de la Susani din Banat, care prezintă pe ele aceleași motive ghirlandate din linii incizate și lustruite sau din caneluri[9]. Analogii pînă la identitate prezintă cu descoperirile de pe malul iugoslav al Dunării din zona Porțile de Fier II la Mala Virbița-Livade[10].

Descoperirile de la Chitila—Fermă — așa cum se prezintă în urma celor două campanii de săpături — fac dovada unei sinteze culturale dintre elementele locale de tip Tei cărora li se adaugă cele sub impulsul unor elemente culturale venite dinspre Banat și zona Porților de Fier care au antrenat cu ele și pe cele din tradiția culturală a epocii bronzului tîrziu din Oltenia și Cîmpia Română de Vest.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] V. Boroneanț, *Un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului. Date preliminare*, în „Tracodacica" V, 1–2, 1984, p. 156–166; *Idem, Contribuții recente privind începuturile primei epoci a fierului în centrul Cîmpiei Române. Descoperirile de la Chitila-Fermă*, în „Izvoare arheologice bucureștene", II, 1985, p. 22–29.

[2] V. Boroneanț, *Un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului*, op. cit., p. 156–157.

[3] Era într-o foarte proastă stare de conservare, din care cauză nu se poate spune la ce a servit.

[4] M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, în „Dacia N.S.", VII, 1963, p. 177–210.

[5] V. Boroneanț, *Un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului*, op. cit. În această lucrare nu sînt prezentate decît materialele descoperite în 1983.

[6] *Ibidem*.

[7] S. Morintz, *Contribuții la istoria tracilor timpurii*, I, 1978, p. 70–86.

[8] V. Boroneanț, *Cercetări arheologice privind cultura Tei de la Chitila-Cărămidărie*, în „CAB" III, 1981, p. 195–225.

[9] I. Stratan, Al. Vulpe, în „Praehistorische Zeitschrift", 52, 1977, 1, p. 28–60.

[10] Vl. Kondic, *Izlajba Darovi Gerdapa, novi arheoloski nalazi, Gerdap II*, Beograd, 4, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

Nouvelles données concernant l'aspect Chitila-Fermă du début de l'âge du fer

RÉSUMÉ

dr. *VASILE BORONEANȚ*

Les fouilles archéologiques, à Chitila—Fermă au nord-ouest de Bucarest, ont continué en 1984 également, quand on a découvert de nouvelles preuves d'habitation concernant le hallstatt ancien (hallstatt A). On a dévoilé de nouveaux logements, des fosses de céréales, des matériaux céramiques, des outils en pierre et en os.

Conjointement on a découvert quelques pièces en bronze aussi. Il s'agit d'une aiguille à trou, d'un poinçon, d'un couteau et d'une pièce nonachevée en forme de lune. Tous ceux-ci complètent notre compréhension à l'égard du processus de développement de la métallurgie dans le contexte de l'évolution historique de la société dans la Plaine Roumaine.

Explication des figures

Planche 1. Vue générale des fouilles concernant le début de la première époque de l'âge du fer, de Chitila—Fermă.

Planche 2. Céramique appartenant à la culture de Chitila—Fermă. 6—7. Coupes présentant un umbo central au fond; 4. Fragment d'un bol carrée.

Planche 3. Céramique de type Chitila—Fermă; 5—6. Coupes au umbo au centre du fond.

Planche 4. Chitila—Fermă. 1—4. Pièces en bronze: 1. couteau; 2. alêne; 3. pièce de type indéterminé; 4. aiguille; 5—7. fragments céramiques de type Chitila—Fermă; 7. fragment d'un récipient de forme rectangulaire.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro